

JUSTYNA KLIMEK

Wydział Edukacji Muzycznej

UKW w Bydgoszczy

Czynniki wpływające na rozwój wychowania – przegląd przez epoki

Wstęp

W *Historii wychowania* Stanisław Kot pisze, że „dzięki posiadaniu instynktu społecznego, wspartego mową, rozwinął człowiek życie zbiorowe”¹. Wychowanie nie jest pojęciem nowym czy też nieznanym, lecz wbrew pozorom szerokie i trudne do jednowymiarowego ujęcia. „Pojęcie to jest zresztą definiowane w pedagogice z bardzo różnych perspektyw: czasem postrzega się je jako jednostronne oddziaływanie wychowawcy na wychowanka, kiedy indziej jako swoisty typ wzajemnych oddziaływań lub jako proces zachodzący w środowisku życia człowieka”². Wincenty Okoń w *Słowniku pedagogicznym* pisze, że wychowanie to „świadomie organizowana działalność społeczna, której celem jest wywoływanie zamierzonych zmian w osobowości człowieka”³. Dodaje on również, że „proces i wysiłki wychowania kształtują się pod wpływem:

1. Świadomego i celowego oddziaływania odpowiedzialnych za wychowanie osób i instytucji;
2. Systemu wychowania równoległego, a zwłaszcza odpowiednio zorganizowanej działalności środków masowego oddziaływania;
3. Wysiłków jednostki nad kształtowaniem własnej osobowości”⁴.

Podobna koncepcja wychowania została przedstawiona w *Wychowaniu w kontekście teoretycznym* pod redakcją Andrzeja Tchorzewskiego, gdzie wychowanie zostało podzielone na:

¹ S. Kot, *Historia wychowania*, Warszawa 1996, s. 1.

² M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak, *Wychowanie. Pojęcia. Procesy. Konteksty*, t. 1, Gdańsk 2007, s. 31.

³ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1981, s. 347.

⁴ Tamże, s. 348.

1. Instytucje, których zadaniem jest ukulturalnienie społeczeństwa,
2. Cele, które wyżej wspomniane instytucje mają za zadanie osiągnąć wobec obywateli,
3. Działania wychowawców oraz instytucji, które polegają na realizowaniu zadań wspomagających wychowanie,
4. Proces rozwijania się wychowanków;
5. Efekty, które wyżej wspomniany proces jest w stanie wywołać (na przykład samowychowanie)⁵.

W wychowaniu możemy wyodrębnić zarówno jego rodzaje, jak i czynniki, które wpływają na jego rozwój. Na potrzeby poniższego artykułu za rozwój uznawana będzie każda zmiana dokonana w systemie edukacji, podejściu pedagogicznym czy też metodach wychowawczych mająca na celu jego ulepszenie.

Czynniki wpływające na rozwój wychowania były i nadal są zależne od panujących poglądów. „Wychowanie jest więc jedną z podstawowych funkcji społeczeństwa i – tak jak społeczeństwo – ulega przemianom historycznym”⁶. Właściwie studiując historię wychowania, można dostrzec zmiany priorytetów wychowania oraz czynniki wpływające na jego rozwój, jakie dokonują się kolejno w epokach.

Starożytność

W starożytności wychowanie w dużej mierze odnosiło się do roli mężczyzny i kobiety, jakie są pełnione w społeczeństwie. Odnosząc się do rodzajów wychowania według Wincentego Okonia⁷, można więc stwierdzić, że przeważało tu wychowanie rodzinne, seksualne i polityczne. Rola kobiety została ograniczona do ról żony, matki i kochanki. Natomiast mężczyźni mieli za zadanie dbać o rozwój kultury, sztuki, nauki⁸.

Wychowanie mężczyzn dzielono na dwa rodzaje:

- Militarny, gdzie priorytetem było bronienie obywateli kosztem własnego zdrowia i życia;
- Ideał Ateńczyka, gdzie najważniejszą kwestią było dobre wychowanie, filozoficzne podejście do życia, elokwencja, rozwijanie się w wielu dziedzinach i tym samym udoskonalanie społeczeństwa⁹.

⁵ Por. A. de Tchorzewski, *Wychowanie w kontekście teoretycznym*, Bydgoszcz 1993, s. 12.

⁶ K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii wychowania*, Warszawa 2001, s. 14.

⁷ Por. W. Okoń, dz. cyt., s. 348-353.

⁸ Por. J. Jundziłł, *Początki wychowania. Wychowanie w świecie starożytnym*, [w:] J. Hellwig (red.), *Historia wychowania*, Poznań 1994, s. 12.

⁹ Por. K. Bartnicka, I. Szybiak, dz. cyt., s. 32.

Wbrew pozorom nie zwracano odpowiedniej uwagi na edukację, która poza szkołą elementarną zamykała się w założeniach filozoficznych. Mimo to, starożytność słynie z wielu osiągnięć naukowych i artystycznych. Wychowanie w starożytnej Grecji miało przede wszystkim służyć stworzeniu człowieka – polityka, oczywiście mężczyzny. Uległo to zmianie w II połowie I wieku n.e., gdy kobiety zaczęły być traktowane na równi z mężczyzną, choć jedynie w środowisku rodzinnym¹⁰.

Małżeństwa w starożytnej Grecji były monogamiczne. Zarówno mąż, jak i żona mogli złożyć wniosek o rozwód. Głównym celem rodziny było płodzenie i wychowywanie potomstwa, co było korzystne zarówno dla społeczeństwa (zwiększanie się liczby obywateli), rodu (ciągłość tradycji) i samych rodziców (zabezpieczenie na starość)¹¹.

Pod koniec epoki antyku w starożytnej Grecji pojawiło się chrześcijaństwo, które teoretycznie powinno mieć wpływ na rozwój wychowania. W praktyce jednak chrzest był przyjmowany jedynie przez osoby dorosłe, więc Kościół nie musiał zapewniać dzieciom dodatkowego wychowania, prócz tego, które otrzymywały w domu rodzinnym. Wówczas, zarówno w Grecji, jak i w Rzymie funkcjonowały elementarne szkoły świeckie oraz żydowskie (wychowujące w duchu biblijnym), a rodzina była uważana za osobną jednostkę wychowującą¹².

Średniowiecze

Średniowiecze skupiało się przede wszystkim na korelacji wychowania religijnego i rodzinnego. Dotychczasowe wartości rodzinne dążące do przygotowania potomstwa do czynnego udziału w życiu społecznym musiały zostać wzbogacone o założenia chrześcijańskie¹³.

Dzieciństwo było bardzo krótkie, a rodzinne wychowanie ograniczało się do przystosowania do życia w społeczeństwie, choć nie w takim znaczeniu, jakie miało w starożytności. Nastolatek w tej epoce był osobą dorosłą, pracującą. Proces wychowania dziecka nie był powiązany ze szkołą, która funkcjonowała po to, by kształcić duchownych świeckich i zakonnych, nie ogół społeczeństwa¹⁴.

Podstawą wychowania moralnego była religia. Osoby stanu duchownego nauczały jej w każdej parafii. Szkoła świecka, w której wykorzystywano umiejętność

¹⁰ Por. J. Jundziłł, dz. cyt., s. 12-14.

¹¹ Por. K. Bartnicka, I. Szybiak, dz. cyt., s. 31.

¹² Tamże, s. 51.

¹³ Por. L. Mokrzecki, *Wychowanie i szkolnictwo w średniowieczu*, [w:] J. Hellwig (red.), *Historia wychowania...*, s. 20.

¹⁴ Por. K. Bartnicka, I. Szybiak, dz. cyt., s. 76.

czytania i pisania, była potrzebna nielicznej grupie społeczeństwa, w tym duchowieństwu. Wszelkie szkolnictwo w Europie było finansowane i kontrolowane przez Kościół, który również decydował o tym, kto może pracować jako nauczyciel. W średniowiecznej szkole na porządku dziennym było nauczanie religii, śpiewu kościelnego, łaciny. Program nauczania uznawany wtedy za zaawansowany składał się z dwóch grup przedmiotów:

- *Trivium* (gramatyka, dialektyka, retoryka),
- *Quadrivium* (astronomia, muzyka, geometria, arytmetyka)¹⁵.

Funkcjonowało również tak zwane wychowanie rycerskie. Początkowo służyło ono przygotowaniu rycerzy do poświęceń i wygranych potyczek podczas wojny. Z czasem jednak zaczęto również wymagać biegłości językowej, czytania oraz umiejętności przestrzegania zasad towarzyskich¹⁶.

W średniowieczu wychowanie obowiązywało również w cechach rzemieślniczych. Nie istniały wówczas szkoły zawodowe, więc wszelkie umiejętności potrzebne do wykonywania konkretnego rzemiosła początkowo były przekazywane z pokolenia na pokolenie. Dopiero w XII wieku powstało kształcenie cechowe. Składało się ono z trzech etapów:

1. Terminator – uczeń, który rozpoczynał naukę u mistrza danego cechu. Jego zadaniem było szkolić się w danym rzemiośle. W zależności od rodzaju rzemiosła trwało to od trzech do sześciu lat. Po ukończeniu szkolenia terminator opuszczał cech jako czeladnik i ruszał do kolejnego mistrza.
2. Czeladnik – zadaniem czeladnika była pracować u różnych mistrzów tak długo, aż był w stanie zdać egzamin mistrzowski, który dawał mu upoważnienie do założenia własnego cechu.
3. Mistrz – czeladnik, który zdał mistrzowski egzamin i posiadał własny cech rzemieślniczy¹⁷.

W średniowieczu powstały pierwsze uniwersytety. W XII wieku było ich już sześć: w Oksfordzie, Salerno, Bolonii, Reggio, Montpellier oraz w Paryżu. Początkowo życie na uniwersytecie nie różniło się bardzo od życia klasztornego. Zajęcia dzielono na zwyczajne (prowadzone przez profesorów, obowiązkowe) oraz nadzwyczajne (prowadzone przez studentów najstarszych roczników, traktowane jako zajęcia dodatkowe), co w późniejszym czasie spowodowało podział tytułów profesorskich na zwyczajny i nadzwyczajny¹⁸. W Polsce pierwszą uczelnią była Akademia Krakowska założona w 1364 roku.

¹⁵ Por. tamże, s. 67-68.

¹⁶ Por. L. Mokrzecki, dz. cyt., s. 25.

¹⁷ Por. tamże, s. 26.

¹⁸ Tamże, s. 28.

Renesans

Renesans wiązał się przede wszystkim z humanizmem, ale wpływ na wychowanie w tej epoce miał również rozwój miast, ich bogacenie się oraz odkrywanie pism antyku. Coraz częściej osoby uczone wypowiadały się w kwestiach nauki i sztuki, a stopniowo całe społeczeństwo z chęcią dzieliło się swoimi opiniami. W związku z ogólnymi zmianami poszczególne sfery życia, takie jak kultura dworska, również uległy zmianie. Towarzystwo wymagało aktualnej wiedzy politycznej, historycznej i naukowej. Osoba uczone była uważana za odnoszącą sukcesy. Stąd też wyrosła potrzeba szkół dostępnych dla każdego, nie tylko dla kleru. Kładziono nacisk na to, by szkoła była świecka. Średniowieczne placówki stały się przestarzałe i niepotrzebne. Powstały różne typy szkół ze względu na podziały klasowe¹⁹.

W epoce odrodzenia dziecko przestało być postrzegane jako miniatura dorosłego człowieka. Zauważono jego odmienne potrzeby. Wychowanie z elementarnego zmieniono na wszechstronne, gdzie dziecko doświadczało nie tylko wychowania moralnego i intelektualnego, lecz również fizycznego. W związku z wynalezieniem druku zaczęto masowo drukować książki, co wspomagało rozprzestrzenianie się nowego podejścia do wychowania. W dziele *Rozmówki dla dzieci* Erazm z Rotterdamu podkreślał, że w wychowaniu najważniejszą rolę odgrywa dom rodzinny oraz obowiązki wychowanka względem społeczeństwa. Nie zgadzał się z zaniedbywaniem kształcenia dziewcząt. Również Jan Ludwik Vives negatywnie komentował wcześniejsze metody wychowawcze, a w swoich pismach zawierał wskazówki, jak stworzyć zwarty system wychowawczy. Jego postulaty obejmowały utworzenie szkoły w każdej gminie, zapewnienie nauczycielom odpowiedniej pensji, współpracę rodziców ze środowiskiem szkolnym oraz indywidualne podejście do zdolności i zainteresowań uczniów. Reformacja (1517) i kontrreformacja (sobór trydencki, 1544-1563) także miały wpływ na rozwój wychowania i zmiany w organizacji środowiska szkolnego na wszystkich jego etapach, zwłaszcza w zakresie języka wykładowego²⁰.

Vives stawiał przede wszystkim na dostosowanie metod nauczania i zadań do możliwości i charakteru dziecka, które można zaobserwować. Jego zdaniem nauczyciele powinni spotykać się w równych odstępach czasowych i omawiać postępy uczniów oraz problemy w nauczaniu, by wspólnie ustalić rozwiązanie. Nie był zwolennikiem encyklopedycznej metody przekazywania wiedzy. Za najbardziej skuteczne uważał obserwacje, zaś w nauce języka: konwersacje. Uważał również za konieczne nauczanie języka ojczystego²¹.

¹⁹ Por. K. Bartnicka, I. Szybiak, dz. cyt., s. 80-82.

²⁰ Por. D. Żołądź, *Ożywienie teorii i praktyki pedagogicznej w okresie Renesansu i reformacji*, [w:] J. Hellwig (red.), *Historia wychowania...*, s. 33-34.

²¹ Por. K. Bartnicka, I. Szybiak, dz. cyt., s. 89-90.

W Polsce w tym okresie zwracano szczególną uwagę na patriotyzm. Pano-
wało przekonanie, że dobre wychowanie jest równoznaczne z powodzeniem
ojczyzny. Andrzej Frycz Modrzewski uważał, że najważniejszym etapem wycho-
wawczym jest wiek dziecięcy. Jego zdanie podzielał Mikołaj Rej, natomiast Se-
bastian Petrycy z Pilzna podkreślał, że wychowanie dziecka w wieku dziecięcym
powinno różnić się od tego w wieku dojrzewania²².

U schyłku renesansu występował spór o to, co jest lepszym rozwiązaniem
wychowawczym: nauka w szkole czy nauka w domu. Przeciwnicy szkoły zarzu-
cali jej brak przygotowania uczniów do życia w społeczeństwie oraz braki edu-
kacyjne. Miejscem wychowania były również dwory, które ze względu na swoją
kulturę stały się znaczącymi ośrodkami życia artystycznego. Brakowało im z kolei
wykształconych pedagogów, by mogły w pełni zastąpić szkołę czy nauczanie do-
mowe. Ostatecznie za najbardziej rozwojowe i odpowiednie dla młodzieży uznano
międzynarodowe kształcenie, które polegało na podróżowaniu, wszechstronnym
kształceniu, uczęszczaniu do różnych szkół w różnych krajach, poznawaniu kultur,
oraz wszechstronne podejście do problemów, innymi słowy: humanizm. Część
pedagogów sprzeciwiała się jednak takiemu rozwiązaniu w obawie przed zanied-
baniem patriotycznego elementu wychowania²³.

Barok

W poprzedniej epoce zwracano uwagę przede wszystkim na wszechstronny
rozwój. Natomiast w XVII wieku skupiono się na odkryciach naukowych i przy-
gotowaniu człowieka do życia. Wychowanie sprowadzało się do zaspokojenia
jego potrzeb, w tym potrzeby uczestniczenia w życiu społecznym i działania
na korzyść społeczeństwa²⁴.

Jan Amos Komeński uważał, że dziecko powinno doświadczać wiedzy za-
miast poznawać ją metodą encyklopedyczną. Sądził również, że wiedza rozpo-
czyyna się od poznania, następnie dziecko wyobraża sobie zapoznany przedmiot,
by go zapamiętać i zrozumieć, a na koniec ocenić. Najważniejsze według Komeń-
skiego było zastosowanie wiedzy teoretycznej w praktyce²⁵.

Komeński dążył do tego, by szkoła uzyskała status naukowy. Zarówno
wychowanie domowe, jak i szkolne opierał na prawach rządzących naturą. Uwa-
żał, że nauczanie powinno przebiegać stopniowo: od szczegółu do ogółu, od rze-

²² Por. D. Żołądź, dz. cyt., s. 36.

²³ Tamże, s. 37-38.

²⁴ Por. C. Majorek, *Mysł pedagogiczna w czasach nowożytnych*, [w:] J. Hellwig (red.), *Historia wychowania...*, s. 44.

²⁵ Tamże, s. 49.

czy znanych do nieznanymi i tym podobne. Jego nauczanie nazywane jest poglądownym²⁶.

John Locke w swoim dziele *Myśli o wychowaniu* podzielił wychowanie na trzy podstawowe rodzaje:

1. Fizyczne – traktowane jako podstawa wychowania, która kształtuje podejście do własnego ciała oraz dbanie o zdrowie swoje i innych. Pedagog zalecał tu przyzwyczajanie dziecka do odpowiedniej higieny oraz obcowania z naturą, co można by określić raczej wychowaniem zdrowotnym niż fizycznym z obecnego punktu widzenia.
2. Moralne – dążenie do samodzielności dziecka w podejmowaniu decyzji odnośnie do tego, co jest dobre, a co złe. Według Locke’a prawdziwy gentleman powinien być cnotliwy, roztropny, grzeczny i mądry. Cnota miała być efektem kształcenia religijnego i przyzwyczajania dziecka do codziennej modlitwy. Roztropność to skutek nauki odpowiedniego zachowania. Grzeczność to efekt dobrego wychowania. Wraz z wiedzą te cechy tworzą idealne wychowanie moralne.
3. Umysłowe – zdaniem pedagoga najmniej istotny rodzaj wychowania. Nauka powinna odbywać się w domu, indywidualnie. Nauka powinna stawiać na praktykę, gdyż sama wiedza nie prowadzi do niczego²⁷.

Oświecenie

Oświecenie wniosło do wychowania przede wszystkim tolerancję, wolność słowa oraz głoszenia własnych poglądów. Znacząco rozwinął się przemysł i handel. Wzrosło również znaczenie rolnictwa w gospodarce. Uznano, że świat można poznać, a wszystko, co człowiek odkryje, może wykorzystać do własnych celów. W wychowaniu przeważały wówczas następujące nurty:

- Naturalizm – jego przedstawicielem był Jan Jakub Rousseau, który sądził, że wychowanie w naturze jest sposobem na uchronienie dziecka przed negatywnym wpływem społeczeństwa. Rousseau jako pierwszy dostrzegł sens i wartość wieku dojrzewania. „Wyodrębnił cztery fazy rozwoju wychowanka: niemowlęctwo, dzieciństwo, chłopięctwo i lata młodości”. W pierwszej fazie dzieckiem powinna zajmować się matka²⁸.
- Racjonalizm – za źródło wiedzy uznawana była obserwacja oraz racjonalne myślenie. Założenia związane z religią straciły na ważności, gdyż zostały uznane za niezgodne z logicznym rozumowaniem.

²⁶ Por. K. Bartnicka, I. Szybiak, dz. cyt., s. 119.

²⁷ Por. C. Majorek, dz. cyt., s. 51-54.

²⁸ K. Bartnicka, I. Szybiak, dz. cyt., s. 125.

– Utylitaryzm – głównym celem wychowania ustanowiono zapewnienie szczęścia samemu sobie. Szczęśliwe jednostki tworzą natomiast szczęśliwe społeczeństwo²⁹. To założenie wynika zarówno z naturalizmu, jak i racjonalizmu.

We Francji po Wielkiej Rewolucji Francuskiej (1789-1795) głoszono, że edukacja powinna być prawem każdego obywatela, bez względu na jego płeć, status społeczny, zamożność czy też zawód. Ogólna dostępność darmowego szkolnictwa stanowiła praktyczne ukazanie równości człowieka. Niestety, nie udało się spełnić tych postulatów, lecz były rozpowszechniane w całej Europie, czego skutki były zauważalne w późniejszych latach³⁰.

Czynnikiem wpływającym na rozwój wychowania w Polsce było powstanie Komisji Edukacji Narodowej w 1773 roku. Do jej zadań należało ujednoczenie edukacji w całym kraju, odbudowa szkolnictwa po pierwszym rozbiórce Polski, określanie metod nauczania i wychowania³¹.

Rzbiory Polski

Znaczącym czynnikiem wpływającym na rozwój wychowania w Polsce były zabory. W każdym z nich funkcjonował inny program edukacyjny i wychowawczy, odmienny również od tego, co funkcjonowało wcześniej. Choć Komisja Edukacji Narodowej działała prężnie i wspierała wszelkie inicjatywy odnośnie do szkolnictwa, to z każdym kolejnym zaborem organizowanie takiej pomocy czy też dbanie o zachowanie dotychczasowej kultury, w tym nauki języka polskiego, stawało się wręcz niemożliwe³².

Komisji Edukacji Narodowej udało się w zaborze rosyjskim stworzyć najlepsze – w porównaniu do innych zaborów – możliwości rozwijania narodowej, polskiej oświaty. Mimo to nie istniał obowiązek szkolny, program nauczania został zminimalizowany, a edukacja elementarna zależna była od sytuacji politycznej, co nie sprzyjało jej stałości. Zabór rosyjski ograniczał również szkolnictwo wyższe. Co zaskakujące, jako jedyny posiadał jakiekolwiek zasady kształcenia dziewcząt ustalane przez Rady Dozorcze Dam, które otwierały tak zwane pensje żeńskie. Podsumowując – zabór rosyjski dbał o to, by edukacja pozostawała na niskim poziomie, który utrudniałby studiowanie – dostępne jedynie dla męż-

²⁹ A. Meissner, *Idee oświatowe epoki Oświecenia i ich wpływ na szkolnictwo na ziemiach polskich*, [w:] J. Hellwig (red.), *Historia wychowania...*, s. 57-58.

³⁰ Por. K. Bartnicka, I. Szybiak, dz. cyt., s. 128.

³¹ A. Meissner, dz. cyt., s. 61-63.

³² J. Hellwig, *Szkolnictwo i pedagogowie na ziemiach polskich pod zaborami*, [w:] J. Hellwig (red.), *Historia wychowania...*, s. 69.

czyn – oraz który wyszkoliłby potrzebnych fachowców technicznych, którzy wesprą rozwój regionu³³.

Zabór pruski wspierał rozwój zajęć szkolnych i pozaszkolnych. Mimo to kształcenie odbywało się również w sposób niejawnny, na przykład w kościołach. Wstępnie rząd pruski obiecywał szacunek dla polskiej kultury, w tym języka narodowego, jednak obietnicy nie dotrzymał. Uczniowie byli uczeni w języku niemieckim, a szkoła stała się elementem wynarodowienia. Szkolenie dziewcząt nie było uwzględnione w programie nauczania, więc zajmowały się tym instytucje prywatne, o ile dostały na to pozwolenie. Zabór pruski był jedynym, w którym finalnie nie istniała żadna szkoła wyższa³⁴.

W zaborze austriackim język niemiecki był narzucony już od najniższych klas, jednak niechęć Polaków do uczenia się go spowodowała wiele ustępstw w zakresie języka. W związku z tym ten region uległ wynarodowieniu w najmniejszym stopniu. W zaborze austriackim działał społeczny ruch narodowy, lecz mimo to szkoły były zniszczone, nauczanie osiągnęło niski poziom, a w dodatku brakowało nauczycieli, którzy byliby w stanie poprawić tę sytuację³⁵.

Zaborzy znacząco obniżyły poziom polskiej edukacji. Wychowanie zależało od sytuacji politycznej, jaka panowała w danym zaborze. Czynnikiem znaczącym okazało się też miejsce zamieszkania, gdyż w każdym zaborze dbano o edukację dzieci miejskich, podczas gdy szkoły wiejskie upadały.

Przełom XIX i XX wieku – Młoda Polska

W tych czasach powstawały nowe prądy wychowania, oparte zarówno na fundamentach założeń poprzednich epok, jak i znacznie od nich odbiegające. Do zmian w obecnych wówczas nurtach pedagogicznych przyczyniły się m.in.:

- nacjonalizm – kraje, które odzyskały niepodległość, zaczęły od nowa budować swoje szkolnictwo, chcąc jednocześnie podkreślać odmienność swojej kultury od innych;
- liberalizm – ogłoszono wolność słowa, co skłaniało do dzielenia się swoimi poglądami również w dziedzinie wychowania i dawało jego szerszy obraz;
- modernizm – odrzucano racjonalistyczne podejście pozytywizmu, liczyło się to, co było nowoczesne, tradycyjną szkołę uważano za niedopasowaną do potrzeb ucznia oraz przestarzałą³⁶.

³³ Tamże.

³⁴ Tamże, s. 71-75.

³⁵ Tamże, s. 76-77.

³⁶ Por. S. Sztobryn, *Nowe wychowanie i jego wpływ na oświatę i szkolnictwo*, [w:] J. Hellwig (red.), *Historia wychowania...*, s. 81-83.

Skutkiem wyżej wspomnianych czynników stały się nowe myśli pedagogiczne, które miały stworzyć nowe metody wychowawcze. Należy tu wymienić:

- wychowanie naturalistyczne – uważano, że człowiek z natury jest dobry, więc jeśli pozwoли mu się wychowywać i rozwijać w środowisku naturalnym, to on sam będzie podświadomie dążył do czynienia dobra. Nie udało się stworzyć systemu wychowawczego opartego na tej myśli pedagogicznej, gdyż nie zdołano połączyć naturalnej istoty człowieka z istotą moralną. Mimo to pedagogika naturalistyczna udowodniła, że umysł dziecka różni się od umysłu człowieka dorosłego, a każda jednostka ma inne potrzeby;
- wychowanie humanistyczne – twierdzono, że rozwój człowieka i jego proces wychowawczy stanowi o wiele więcej niż tylko naturalny samorozwój. Człowiek powinien nie tylko kierować się moralnością i kulturą, lecz także tworzyć ową kulturę. Wychowanie humanistyczne dążyło do poznania świata, zrozumienia go i rozwijania³⁷.

Okres międzywojenny

Polska odzyskała niepodległość, jednak edukacja w owym czasie była na bardzo niskim poziomie. Wzrósł poziom analfabetyzmu, szkolnictwo znacząco odbiegało od siebie w zależności od tego, w jakim zaborze znajdowała się szkoła. Głównym problemem było ujednoczenie edukacji na terenie całego kraju. By tego dokonać, wprowadzono m.in.:

- siedmioletni obowiązek szkolny;
- darmową edukację dla wszystkich obywateli;
- poszerzenie szkolnictwa zawodowego;
- możliwość studiowania na uczelni wyższej ze względu na osiągnięcia i charakter;
- religię jako przedmiot dodatkowy, nieobowiązkowy;
- wychowanie szkolne oraz przedszkolne;
- podniesienie pensji nauczycielom³⁸.

Kolejną reformę szkolnictwa uchwalono 11 marca 1932 roku, a była to *Ustawa o ustroju szkolnictwa*.

Prócz szkolnictwa rozwijała się oczywiście również myśl pedagogiczna. Celem pedagogów było stworzenie nowego wychowania, które współgrałoby z reformą szkolną, tym samym poprawiając sytuację edukacyjną w Polsce. Chciano przede wszystkim zwrócić jak największą uwagę na potrzeby i zdolności dziecka,

³⁷ Tamże s. 84-86.

³⁸ Por. W. Jamrożek, *Oświata i myśl pedagogiczna w Polsce okresu międzywojennego*, [w:] J. Hellwig (red.), *Historia wychowania...*, s. 91-92.

które następnie byłyby rozwijane poprzez wykorzystanie osiągnięć biomedycyny i psychologii³⁹.

Jednym z pedagogów okresu międzywojennego był Janusz Korczak. Prowadził on dwa domy dziecka. Jeden dla dzieci żydowskich oraz jeden dla dzieci polskich. Obserwując dzieci, doszedł do wniosku, że najlepszą metodą wychowania jest samowychowanie. Jest to metoda oparta na naturalizmie pedagogicznym. Przejawiało się to między innymi w tym, że dzieci miały własną radę samorządową, sąd koleżeński oraz sejm dziecięcy. Podobny układ stosuje się dzisiaj w alternatywnej szkole Summerhill. Janusz Korczak uważał, że dzieci są w stanie zdrowo oceniać sytuację, zapanować nad emocjami, zarządzać swoim czasem wolnym oraz brać za siebie odpowiedzialność⁴⁰.

Pojawiło się pojęcie pedagogiki kultury, która zakładała, że wychowanie człowieka powinno polegać na przygotowaniu go do bycia twórczym i aktywnym obywatelem. W późniejszych latach będzie to fundament wychowania państwowego, które będzie miało na celu wychowywanie patrioty wiernego nie tylko swojemu narodowi (co określało wychowanie narodowe), lecz również państwu, w domyśle władzy, która jednoczy obywateli, jednocześnie nie ulegając polityce narodowościowej państw zaborczych. Pedagogika kultury była również początkiem wychowania moralnego, którego zwolennikiem był Sergiusz Hessen. Jego zdaniem wychowanie moralne miało trzy etapy:

1. anomia (jednostka pozbawiona prawa),
2. heteronomia (jednostka posłuszna prawu narzuconemu z zewnątrz),
3. autonomia (jednostka posłuszna własnym wyborom)⁴¹.

Okres po drugiej wojnie światowej

Kolejna odbudowa polskiej edukacji miała miejsce po drugiej wojnie światowej. Musiała ona brać pod uwagę możliwości rozwoju kraju, zacofanie cywilizacyjne, nową sytuację demograficzną i straty, jakie Polska poniosła podczas wojny. Nowy ustrój szkolny miał opierać się na czterech fundamentach:

1. Jedności,
2. Powszechności,
3. Państwowości,
4. Bezpłatności.

Największe problemy w doprowadzeniu systemu oświaty do dawnej świetności sprawiała kwestia materialna, a także brak odpowiedniej kadry oraz placó-

³⁹ Por. tamże, s. 100-101.

⁴⁰ Tamże, s. 101-102.

⁴¹ Tamże, s. 102-103.

wek. W roku 1966, z okazji tysiąclecia istnienia Polski, rząd zrealizował projekt „Tysiąc szkół na Tysiąclecie”⁴².

Mimo że udało się zbudować ponad tysiąc szkół i wprowadzić reformy edukacyjne w życie, to skutki wojny były widoczne jeszcze długo po jej zakończeniu. W latach siedemdziesiątych główny problem stanowiła różnica między poziomem szkół miejskich i wiejskich. Z kolei w latach osiemdziesiątych nastąpił wyż demograficzny, który uwidocznił wszystkie błędy popełnione przez reformatorów. Dodatkowo brakowało odpowiedniej kadry nauczycielskiej, której wcześniejsze reformy nie obejmowały⁴³.

Podsumowanie

Obecnie problem stanowi ciągły rozwój techniki oraz cyfryzacja nauczania. Podstawa programowa realizowana w szkole nie może odbiegać od informacji, które uczeń może zdobyć za pomocą nowoczesnych mediów. Stawia to ciągłe wyzwanie nauczycielowi, który cały czas musi się dokształcać oraz poszerzać zakres swojej wiedzy i umiejętności. Tym ważniejszą rolę odgrywa nauczyciel w kształceniu młodych pokoleń. Analizując poszczególne epoki, można dostrzec wszelkie różnice i podobieństwa nie tylko pomiędzy nimi, lecz również w odniesieniu do teraźniejszości. „Obserwacja i analiza tendencji zmian we współczesnych systemach edukacyjnych prowadzi do wniosku, że są one w coraz mniejszym stopniu rezultatem działań czynników zewnętrznych, pozasystemowych”⁴⁴.

Jako nauczyciele jesteśmy świadkami kolejnej reformy edukacji, która również stanowi czynnik wpływający na rozwój wychowania. Część problemów przytaczanych w poszczególnych akapitach jest nadal aktualna:

- wykształcenie nauczycieli,
- pensje pracowników oświaty,
- braki w wyposażeniu szkół,
- konflikty pomiędzy rodzicami i nauczycielami i inne.

Edukacja nadal nie jest na poziomie, który zadowalałby społeczeństwo i należy zadać pytanie: czy kiedykolwiek będzie? Jak widać, pytanie to zadawane jest od wieków i choć wiele się zmieniło, to pewne kwestie pozostały te same.

⁴² Por. D. Koźmian, *Pedagogika i szkolnictwo w Polsce w toku przemian po drugiej wojnie światowej*, [w:] J. Hellwig (red.), *Historia wychowania...*, s. 115.

⁴³ Tamże, s. 117-123.

⁴⁴ Por. A. Winiarz, *Kierunki reform szkolnych po II wojnie światowej*, [w:] J. Hellwig (red.), *Historia wychowania...*, s. 133.

Bibliografia

- Bartnicka Kalina, Szybiak Irena, *Zarys historii wychowania*, Żak, Warszawa 2001.
- de Tchorzewski Andrzej, *Współczesne konteksty wychowania: w kręgu pytań i dyskusji*, WERS, Bydgoszcz 2002.
- Dudzikowa Maria, Czerepaniak-Walczak Maria, *Wychowanie. Pojęcia. Procesy. Konteksty*, t. 1, Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk 2007.
- Hellwig Jan, *Szkolnictwo i pedagogowie na ziemiach polskich pod zaborami*, [w:] Jan Hellwig (red.), *Historia wychowania*, Eruditus, Poznań 1994, s. 69-80.
- Hellwig Jan (red.), *Historia wychowania*, Eruditus, Poznań 1994.
- Jamrózek Wiesław, *Oświata i myśl pedagogiczna w Polsce okresu międzywojennego*, [w:] Jan Hellwig (red.), *Historia wychowania*, Eruditus, Poznań 1994, s. 91-106.
- Jundziłł Juliusz, *Początki wychowania. Wychowanie w świecie starożytnym*, [w:] Jan Hellwig (red.), *Historia wychowania*, Eruditus, Poznań 1994, s. 9-18.
- Kot Stanisław, *Historia wychowania*, Żak, Warszawa 1996.
- Koźmian Danuta, *Pedagogika i szkolnictwo w Polsce w toku przemian po drugiej wojnie światowej*, [w:] Jan Hellwig (red.), *Historia wychowania*, Eruditus, Poznań 1994, s. 115-130.
- Majorek Czesław, *Myśl pedagogiczna w czasach nowożytnych*, [w:] Jan Hellwig (red.), *Historia wychowania*, Eruditus, Poznań 1994, s. 43-56.
- Meissner Andrzej, *Idee oświatowe epoki Oświecenia i ich wpływ na szkolnictwo na ziemiach polskich*, [w:] Jan Hellwig (red.), *Historia wychowania*, Eruditus, Poznań 1994, s. 57-68.
- Mokrzejcki Lech, *Wychowanie i szkolnictwo w średniowieczu*, [w:] Jan Hellwig (red.), *Historia wychowania*, Eruditus, Poznań 1994, s. 19-32.
- Okoń Wincenty, *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1981.
- Sztobryn Sławomir, *Nowe wychowanie i jego wpływ na oświatę i szkolnictwo*, [w:] Jan Hellwig (red.), *Historia wychowania*, Eruditus, Poznań 1994, s. 81-90.
- Winiarz Adam, *Kierunki reform szkolnych po II wojnie światowej*, [w:] Jan Hellwig (red.), *Historia wychowania*, Eruditus, Poznań 1994, s. 131-144.
- Żołądź Dorota, *Ożywienie teorii i praktyki pedagogicznej w okresie Renesansu i reformacji*, [w:] Jan Hellwig (red.), *Historia wychowania*, Eruditus, Poznań 1994, s. 33-42.

Streszczenie

Czynniki wpływające na rozwój wychowania – przegląd przez epoki

Celem poniższego artykułu jest przedstawienie czynników, które miały i nadal mają wpływ na wychowanie dziecka. By w pełni przedstawić badaną problematykę, autorka dokonuje eksplikacji terminu wychowanie oraz analizy owych czynników ze względu na epokę, w której występowały. Na wychowanie znaczący wpływ ma między innymi środowisko, a więc rodzina, szkoła, miejsce zamieszkania, a także ustrój państwa, w którym dziecko jest wychowywane. Każdy z tych czynników jest istotny.

Summary

Factors influencing the development of upbringing – an overview through the ages

The aim of the present article is to demonstrate the factors that have been an impact on raising a child. In order to fully present the studied issues, the author makes an explanation of the term of upbringing and analysis of these factors due to the epoch in which they occurred. The environment, and therefore the family, school, place of residence, as well as the system of the state in which the child is brought up, have a significant influence on education. Each of these factors is important.